

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-46>

УДК 334.012.64:338.1

ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

FUNCTIONING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Бортнік Світлана Миколаївнакандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2687-7866>**Bortnik Svitlana**

Lesya Ukrainka Volyn National University

Стаття присвячена аналізуванню функціонування малого і середнього підприємництва (МСП) з метою виявлення подальших тенденцій і перспектив його розвитку. Проаналізовано статистичні дані демографії МСП, основні показники його діяльності. Виявлено особливості функціонування малого бізнесу, а також його позитивні властивості, слабкі сторони. Доведено, що МСП слід розглядати як соціальну базу економічних реформ і основу стабілізації економіки у повоєнний час. Практична значимість результатів полягає у тому, що зважаючи на сьогоднішню активізацію державної підтримки усіх підприємств (включаючи великі і середні), доведено, що така підтримка повинна бути диференційованою за розмірами підприємств. Це забезпечить економію коштів, спрямованих на забезпечення такої підтримки, підвищить її адресність, дієвість і послідовність.

Ключові слова: малі, середні і мікропідприємства, мале і середнє підприємництво, показники функціонування бізнесу, перспективи розвитку, державна підтримка.

The article analyses the functioning of small and medium businesses to identify future trends and prospects for their development, considering changes in the modern economic context. Statistics show and confirm primary changes in structure-functional indicators of the development of small and medium-sized enterprises. The research analyzes statistics of business demography and the key performance indicators of small and medium-sized enterprises for 2010–2020 (rate of production and sales, capital investment, equity, value-added, and profitability) and makes their comparative analysis. It has found out peculiarities of the functioning of small-sized business compared to other types, as well as its strengths and weaknesses. The beforementioned made it possible to determine future development priorities given the current realities of martial law, economic situation and expert forecasts. The author proves that small and medium-sized businesses should be regarded as a social basis for economic reforms and the basis for stabilizing the economy in the post-war period. During the study, it has been established small enterprises are a significant generator of added value, employment, investment and innovation, and alleviation of social tensions. Thus, small businesses, incl. micro-enterprises, should obtain maximum support and assistance in developing in wartime and the post-war period. Due to their vulnerability, small and micro-enterprises need more active protection and support from the state than medium-sized enterprises through temporary measures and programs of financial (credit, tax, compensation, etc.), information, innovation, advisory, and personnel support. The practical significance of the study is that given intensification of state support for all enterprises without exception (including large and medium), it is substantiated that such support should be differentiated by the size of enterprises. Such an action will save costs on such support and increase its targeting, effectiveness, and consistency.

Keywords: small, medium and micro enterprises, small and medium businesses, business performance indicators, development prospects, state support.

Постановка проблеми. Питання ефективного функціонування і розвитку малого і середнього бізнесу є актуальним для будь-

якої цивілізованої держави. Більшість економістів, як науковців так і аналітиків-практиків стверджують, що сегмент малого та серед-

нього підприємництва (МСП) формує економічне зростання найбільших економік світу. І у цьому немає сумніву – це факт, оскільки саме ці підприємства кількісно становлять 99,8% усіх зареєстрованих підприємств у Польщі, 99,9% в Україні, і 98,8% в Росії відповідно (станом на кінець 2020 року) [1; 2]. При цьому в розвинених країнах світу МСП виробляють близько половини ВВП – до 60 – 70% у європейських країнах, 50,2% у Польщі, 42,9% в Україні [3]. Частка МСП в економіці Росії складає на кінець 2021 – початок 2022 року 26%.

Однак навіть не це робить МСП домінуючим в економіках країн, а зовсім інші ролі і функції. Зокрема, малі підприємства забезпечують гнучкість та стійкість економічної системи, наближують її до потреб конкретних споживачів, а водночас – виконують важливу соціальну роль, надаючи робочі місця та забезпечуючи джерело доходу для значних прошарків населення [4].

Окрім цього, малі та середні підприємства, а також фізичні особи-підприємці (ФОП) виконують надважливу соціальну функцію, а саме – створення робочих місць для населення та професійне навчання. Малий бізнес – мобільний, швидко реагує на потреби і зміни ринку, є інноваційним за своїм змістом, пропонує унікальні товари та послуги, а також є альтернативою найманій праці [5, с. 67]. І найголовніше полягає в тому, що розвиток малого і середнього бізнесу (МСБ) є базою для формування середнього класу суспільства, а сплата податків і наповнення державного бюджету сприяє пом'якшенню навантаження на казну і зменшує державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення вразливих груп населення.

Тому аналізування функціонування МСП з метою виявлення подальших тенденцій, перспектив і напрямів його розвитку є необхідним завданням, що відповідає потребам сьогодення і актуалізує дослідження у означеному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми та перспективи розвитку підприємств малого і середнього бізнесу перебувають у полі досліджень провідних вчених, економістів, аналітиків перманентно. Це обумовлено самими потребами як економіки, так і науки, оскільки будь-які зрушення у динаміці функціонування МСП миттєво позначаються на результатах сталого розвитку, структурних змінах в економіці, безпеці держави [6, с. 84] і, зрештою, на загальній соціально-економічній ситуації в країні загалом.

Суттєвий внесок в аналіз і оцінювання функціонування МСП, а також визначення

пріоритетних напрямів державної підтримки, законодавчого регулювання діяльності МСП внесли своїми працями такі науковці як Винятинська Л., Горюнов Д., Гунько В., Іванюта Б., Колісниченко П.Т., Кравченко О., Крисак А., Мірошник Р., Обруч Г., Прокоп'єва У., Сидорук І., Ситник Н. та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак умови функціонування МСП суттєво змінилися внаслідок військової агресії РФ, постпандемічної кризи після COVID-19, які негативно позначилися на діяльності підприємств малого і середнього бізнесу й змінили пріоритети його розвитку.

Мета статті полягає в аналізуванні ключових показників функціонування малого і середнього підприємництва та виявленні тенденцій його майбутнього розвитку, виходячи зі зміни сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу. В останні роки основні структурно-функціональні індикатори розвитку малих і середніх підприємств мали суттєві зрушення, які ілюструються наступним.

Як бачимо з наведених даних (рис. 1) із загальної кількості діючих в економіці України підприємств (373822 од на кінець 2020 року) частка середніх за розмірами підприємств складає 4,7 %, тоді як малих 95,2% (з чисельністю працюючих до 50 осіб і чистим доходом від реалізації до 8 млн. євро, або 246320000 грн.), з яких мікропідприємства (з чисельністю працюючих 5-10 чол. і оборотом до 700000 євро / 21553000 грн) займають 82,4 % [1]. Причому динаміка чисельності підприємств за роками показує чітку тенденцію до збільшення питомої ваги малих і середніх підприємств у їх загальній кількості.

При цьому малий і середній бізнес є провідним у забезпеченні зайнятості населення, оскільки забезпечує робочими місцями три чверті працездатного населення країни. Зокрема з усієї чисельності працюючого населення у 6366,1 тис. осіб у 2020 році лише 24,7 % (1574,6 тис. осіб) було зайнято на великих підприємствах, тоді як 48,5% (3088,4 тис. чол.) – на середніх і 26,8 % (1703,1 тис. осіб) – на малих і мікропідприємствах, що у сукупності складає 75,3 % робочих місць.

Статистичні дані демографії підприємств (щодо кількості новостворених, так званої «народжуваності», «смертності» – банкрутств і припинення діяльності) показують, що за загальної стабілізації чисельності підприємств великого і середнього бізнесу (стабільно 5 одиниць на 10 тисяч наявного населення протягом 2010–2020 років) кількість малих підприємств,

Рис. 1. Динаміка чисельності підприємств в економіці України

Джерело: побудовано автором за даними [1; 2; 3]

в тому числі мікропідприємств, у розрахунку на 10 тис. населення України неухильно зростає (рис. 2) – з 78 одиниць у 2010 році до 85 підприємств на 10 тис. осіб у 2020 році.

При цьому структура сукупного обсягу реалізованої продукції України за розмірами підприємств змінюється у бік збільшення питомої ваги обсягів виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг) середніми й малими підприємствами, порівняно з великим бізнесом (рис. 3).

Так розподіл обсягу реалізованої продукції за розмірами підприємств показує, що за останні 10 років питома вага великих підприємств скоротилася з 42 % у 2010 році до 36 % у 2020 році, тоді як малих – зросла з 17 % до 20,1 %, а середніх – з 41 % до 43 % відповідно

за той самий період. Це підтверджує зростання ролі малого і середнього бізнесу у сьогоdnішніх динамічних умовах розвитку економіки і соціуму загалом, висувуючи на перший план вимоги забезпечення динамічності, мобільності, гнучкості та швидкості адаптації до змін.

За галузевим розподілом з точки зору доданої вартості, головними секторами функціонування для малого і середнього підприємництва є промисловість, оптова та роздрібна торгівля, сільське, лісове та рибне господарство, а також транспортні послуги. На ці чотири сектори припадає 68-71% валової доданої вартості МСП [4].

З метою виявлення тенденцій та перспектив розвитку МСП розглянемо динаміку

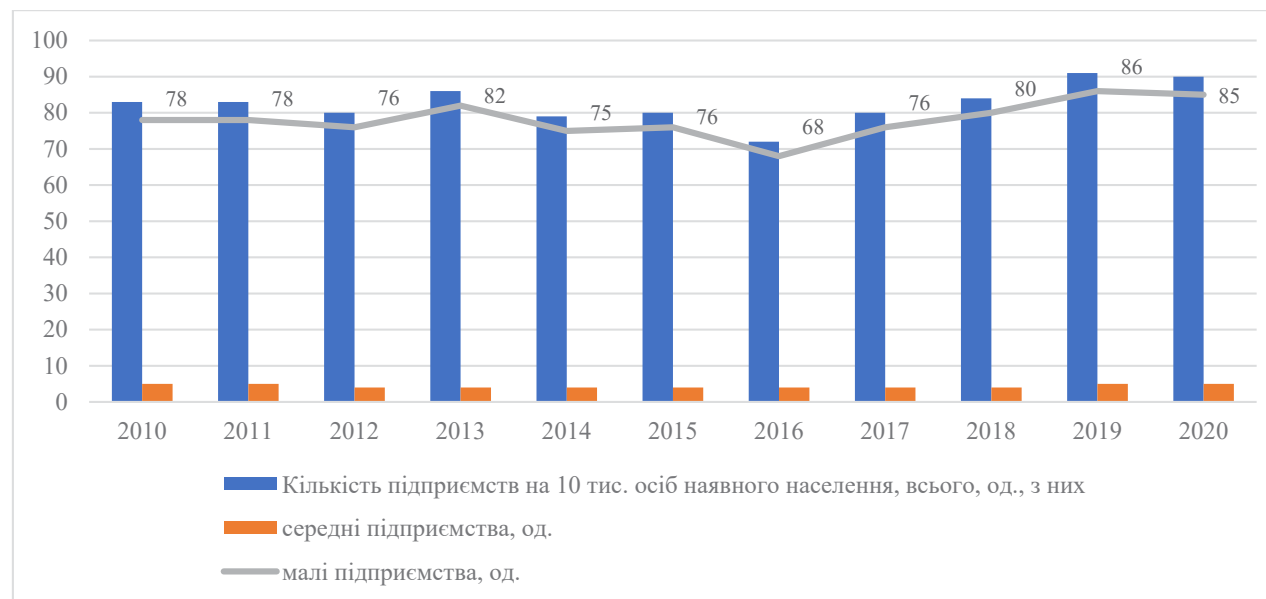

Рис. 2. Кількість підприємств малого і середнього бізнесу відносно чисельності населення України

Джерело: побудовано за даними [1; 2; 3]

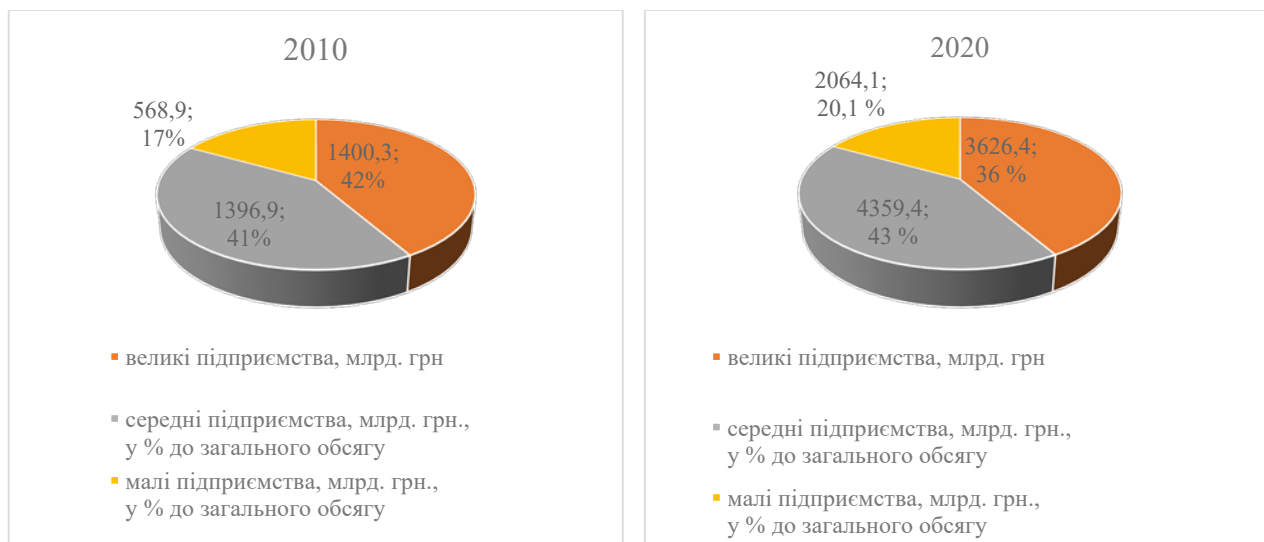

Рис. 3. Розподіл обсягу реалізованої продукції України за розмірами підприємств

Джерело: побудовано автором за даними [3; 4]

ключових показників їх функціонування за 2010–2020 роки (табл. 1).

Дослідження показують, що обсяги капітального інвестування у малих і середніх підприємств, так як і величина власного капіталу зростають непропорційно і нерівномірними темпами [5; 6; 7].

За період з 2013 до 2020 року обсяг власного капіталу середніх підприємств збільшився у середньому всього лише на 28 %, тоді як на малих підприємствах – на 35 %, що підтверджує їх вищу мобільність.

При цьому динаміка обсягу капітальних інвестицій показує вищу інвестиційну спроможність середніх підприємств порівняно з малими, оскільки капітальні інвестиції середніх підприємств у 2020 році зросли більш як утричі порівняно з 2010 роком, тоді як у малих підприємств їх обсяги лише подвоїлися за цей самий період.

Динаміка темпів приросту капітальних інвестицій МСП за роками (рис. 4) також підтверджує вищу чутливість малих підприємств до загальноекономічних тенденцій розвитку, інфляційних процесів та інших соціальних потрясінь, оскільки криза 2014 та 2020 року (військові дії на сході України, анексія Криму та боротьба за Євроінтеграцію на політичній і суспільній арені в Україні, пандемія COVID-19 у 2019–2021 роках, обмеження на діяльність окремих видів бізнесу [9]) суттєво позначилась на діяльності саме підприємств малого бізнесу, які значно більше від великого і середнього бізнесу «просіли» у своєму розвитку за усіма показниками (прибутковість,

рентабельність діяльності, інвестування, інноваційність тощо).

Однак слід відмітити і позитивні тенденції розвитку, пов'язані головним чином, з самою природою і специфікою малого і мікробізнесу. Мова йде про такі властивості як забезпечення зайнятості населення, здійснення витрат на утримання персоналу і виплату заробітної плати, навчання, забезпечення населення послугами індивідуального характеру тощо.

Зокрема, як показують статистичні дані (табл. 1), кількість зайнятих працівників на підприємствах малого і середнього бізнесу скоротилася за останні 10 років в абсолютній величині, однак зросла у відсотковому відношенні до загальної кількості зайнятих у середньому бізнесі працівників з 42,6 % до 48,5 % і була стабільною у малому підприємствстві (на рівні 26-28 % за останні 10 років), тоді як у великих підприємств спостерігалось масове вивільнення працюючих на фоні зростання рівня безробіття в кризові періоди в країні загалом.

При цьому якщо у середніх підприємств частка доданої вартості за витратами виробництва зросла у абсолютній величині лише у 2,7 рази за 10 років, то підприємства малого бізнесу «створили» нарощення доданої вартості у 2020 році у 7,5 разів більше, ніж на початок аналізованого періоду. Тому у загальному підсумку частка доданої вартості у % до загальної доданої вартості усіх підприємств в економіці України (включаючи великі), питома вага середніх підприємств скоротилася з 41,8 % у 2010 році до 39,6 % у 2020 році, тоді як у малих підприємств цей показник зріс з

Таблиця 1

**Основні показники діяльності підприємств малого і середнього підприємництва
2010–2020 рр.**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Капітальні інвестиції, млрд. грн., всього	середні підприємства	50,44	80,75	77,86	74,13	63,2	78,40	139,37	169,87	200,08	163,69	
	малі підприємства	21,19	34,39	36,81	38,77	27,93	35,91	80,50	83,97	84,44	44,68	
Кількість зайнятих працівників на підприємствах відповідної групи	середні підприємства, млн. осіб, у % до загальної кількості зайнятих працівників	3,39 42,6	3,25 41,7	3,14 40,9	3,01 40,7	2,70 42,8	2,61 44,2	2,59 44,6	2,74 46,1	3,05 47,6	3,09 48,5	
	малі підприємства, млн. осіб, у % до загальної кількості зайнятих працівників	2,17 27,2	2,09 26,9	2,05 26,7	2,01 27,1	1,69 26,8	1,58 26,8	1,59 27,4	1,66 28,5	1,64 27,5	1,75 27,3	1,70 26,8
Додана вартість за витратами виробництва підприємств	середні підприємства, млрд. грн., у % до загальної доданої вартості	-	-	424,9 41,8	410,7 42,0	486,6 39,4	538,0 40,5	738,3 43,4	865,5 41,2	957,0 41,4	1175,7 42,9	1141,2 39,6
	малі підприємства, млрд. грн., у % до загальної доданої вартості	-	-	108,3 10,7	150,4 15,4	216,8 17,6	206,2 15,5	284,1 16,7	389,2 18,6	458,5 19,9	569,0 20,7	806,2 28,0
Чистий прибуток (збиток) підприємств, млрд. грн.	середні підприємства	30,74	19,25	34,61	-1,57	-206,2	-102,8	15,06	119,7	247,0	65,95	
	малі підприємства	-19,66	-10,59	-14,75	-29,42	-179,3	-118,2	-32,21	31,87	89,45	-25,53	
Частка підприємства які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств	середні підприємства	61,6	64,1	64,3	63,7	61,4	70,6	76,1	77,7	77,6	76,2	
	малі підприємства	57,0	63,5	63,0	65,0	65,7	73,5	72,8	73,7	73,3	70,7	
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	середні підприємства	5,0	6,0	5,0	3,2	-3,6	0,0	7,3	7,0	10,0	5,4	
	малі підприємства	1,8	4,2	4,1	2,2	-17,9	-4,2	6,5	8,3	10,7	3,9	
Власний капітал підприємств, млрд. грн.	середні підприємства	-	-	-	642,4	397,1	392,2	484,3	514,0	707,2	825,7	
	малі підприємства	-	-	-	479,9	347,6	384,8	224,7	416,5	627,1	649,2	

Джерело: складено автором за даними [1; 2; 3]

Рис. 4. Динаміка темпів приросту капітальних інвестицій МСП

Джерело: побудовано за даними табл. 1

10,7 % (108,3 млрд. грн.) у 2010 році до 28,0 % (806,2 млрд. грн.) у 2020 році (див. табл. 1).

Виявлена тенденція ще раз підтверджує надважливу роль саме малого бізнесу у стабілізації економіки держави у надскладних сьогоденних умовах існування. Отже, саме МСП становить соціальну базу економічних реформ, забезпечує стабільність суспільства, протидіє люмпенізації та поширенню утримувальницької психології, зменшує безробіття, сприяє розвитку людського капіталу, пом'якшує соціальну напруженість завдяки ослабленню майнової диференціації та підвищує рівень доходів населення. Тому під час військових дій і у поствоєнний період максимальну підтримку і сприяння розвитку слід виявляти саме до підприємств малого бізнесу, включаючи мікропідприємства.

Дослідження фінансових результатів діяльності МСП (чистого прибутку, рентабельності діяльності, витрат, прибутковості, структури балансу, поточних зобов'язань і забезпечення підприємств тощо) призвело до цікавих з практичної точки зору висновків.

Зокрема, якщо середні підприємства впродовж усього досліджуваного періоду отримували чистий прибуток (за виключенням кризових 2013–2015 років, коли майже усі підприємства були збитковими), то малі підприємства були переважно збитковими увесь період, крім 2018 і 2019 років (рис. 5).

При цьому частка підприємства які одержували прибуток, у % до загальної кількості підприємств в економіці України зростала впродовж усього періоду – з 61,6 % у 2010 році до 76,2 % у

2020 році по групі середніх підприємств і з 57 % до 70,7 % по групі малих і мікропідприємств.

Цікавим є те, що якщо рентабельність операційної діяльності підприємств середнього бізнесу залишалася майже на одному рівні (5,0 % у 2010 році і 5,4 у 2020 році, з незначними коливаннями її рівня у «коридорі» 5-7 %), то у підприємств малого і мікробізнесу рентабельність операційної діяльності зросла з 1,8 % у 2010 році до 3,9 у 2020 році, тобто більш як удвічі.

Це ще раз підтверджує, з одного боку, такі позитивні властивості малого бізнесу як гнучкість, швидкість реагування, мобільність та адаптивність, а з іншого слабкі сторони – високу чутливість до негативних змін у загальноекономічній ситуації, залежність і вразливість щодо зміни цін, стрибків інфляції, цін на кредитні ресурси, попиту і платоспроможності населення тощо [5–9]. Завдяки цим особливостям, як бачимо з проведеного аналізу, підприємства малого бізнесу працюють стабільно, але з досить скромним рівнем рентабельності, без «фінансової подушки» у вигляді запасу фінансової міцності чи безпеки, а тому потребують більш активного захисту і підтримки з боку держави, ніж середні підприємства.

Значні зусилля уже активно приймаються урядом України у напрямі підтримки роботи малого і середнього підприємництва в умовах війни, які спрямовані на скорочення податків, повну дерегуляція бізнесу, скасування імпортового ПДВ й ввізного мита.

Зокрема, запроваджено і уже реалізовується сім програм для малого бізнесу та приватних підприємців, таких як «Низькі податки»,

Рис. 5. Динаміка обсягу чистого прибутку МСП 2010–2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними табл. 1

«Кредитування під 0%», «Підтримка аграріїв» тощо [10]. Президентом України підписана низка законів щодо спрощення трудових відносин, про відміну акцизу на паливо, зниження ставки ПДВ з 20% до 7%, а також щодо ліцензування діяльності, надання податкових пільг, надання державної підтримки для переміщення підприємцями своїх робочих потужностей до Західної України, спрощено митні процедури для постачання нафтопродуктів. У період воєнного часу в Україні скасували податкові перевірки для бізнесу. Таке рішення прописано у законі №7137-д, який парламент ухвалив 15 березня 2022 року [10]. Продовжує працювати програма кредитної підтримки бізнесу «5-7-9», яку уряд істотно оновив. Наразі урядом обговорюється запуск кредитування для підприємців під 0%. При цьому пільгову ставку зможе отримати будь-який бізнес на час воєнних дій та місяць після нього, після чого буде мінімальна ставка – 5%.

Виходячи з зазначеного, ми не погоджуємося з прогнозами фахівців Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), а також міжнародного агентства Bloomberg, які прогнозують падіння ВВП України на 20%, а малого і середнього бізнесу загалом на 35-40%.

Означені вище зусилля уряду уже дали свої результати, оскільки станом лише на 31 березня 2022 року понад 120 тисяч підприємців за кілька днів подали заявку для переходу на нову систему оподаткування 2% з обороту. Крім того, лише за одну добу (30.03.2022 р.) через систему Дія було зареєстровано тисячу нових ФОПів, що свідчить не лише про бажання пра-

цювати й відновлювати роботу, а й розпочинати підприємницьку діяльність в умовах війни.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження засвідчують, що МСП є найбільш мобільною частиною економічної системи держави, виконуючи надважливі соціальні функції (забезпечення гнучкості та стійкості економіки, створення робочих місць і зменшення рівня безробіття, забезпечення джерел доходів для значних прошарків населення, здійснення витрат на утримання персоналу і виплату заробітної плати, формування середнього класу суспільства, розвиток людського капіталу, зменшення державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення вразливих груп населення тощо). При цьому будь-які зрушення у динаміці функціонування МСП суттєво позначаються на результатах сталого розвитку, структурних змінах в економіці, безпеці держави, що підтверджує зростання ролі малого і середнього бізнесу у сьогоdnішніх умовах розвитку економіки і соціуму загалом.

Тому МСП слід розглядати як соціальну базу економічних реформ і основу стабілізації економіки у повоєнний час. Завдяки особливостям, а також виявленим позитивним і негативним тенденціям розвитку, складним сьогоdnішнім умовам функціонування під час війни, підприємства малого й мікробізнесу, завдяки своїй вразливості, потребують активного захисту і підтримки з боку держави більше, ніж середні підприємства за допомогою використання тимчасових заходів і програм фінансової (кредитної, податкової, компенсаційної та іншої), інформаційної, інноваційної, консультативної та кадрової підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Статистичний щорічник України за 2020 рік / За ред. І. Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 455 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf
3. Статистичний збірник «Україна у цифрах, 2020» / Відпов. за випуск О. А. Вишнеvsька. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 46 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20u.pdf
4. Горюнов Д., Кравченко О. Огляд малого і середнього підприємництва в Україні. Офіс розвитку малого і середнього підприємництва. 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1l2ckLnFpxcbePvy_ymQlJMi5Wci5RKxP/view
5. Сидорук І.С. Аналіз стану та проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2021. № 18. С. 67–72. URL: <http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/441/428>
6. Ситник Н.С., Козак С.І. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 26–1. С. 83–87. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/18.pdf
7. Крисак А.О., Мусятковська О.С. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 68–73. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/16.pdf
8. Мірошник Р.О., Прокоп'єва У.О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Т. 4. № 1. С. 63–71. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21613/maket200296-65-73_0.pdf
9. Красноносова О.М., Пономаренко Є.В., Харченко Р.В. Теорія та практика вибору перспективних напрямів розвитку малого бізнесу в Україні та світі. *Бізнес інформ*. 2021. № 11. С. 281–286.
10. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2020 rik (2021) [Statistical Yearbook of Ukraine for 2020] / Za red. I. Ye. Vernera. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 455 p.
3. Statystychnyi zbirnyk «Ukraina u tsyfrakh, 2020» [Statistical Collection "Ukraine in Figures, 2020"] (2021) / Vidpov. za vypusk O. A. Vyshnevskya. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 46 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20u.pdf
4. Horiunov D., Kravchenko O. (2020) Ohliad maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini [Overview of small and medium enterprises in Ukraine 2020]. Ofis rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva. Available at: https://drive.google.com/file/d/1l2ckLnFpxcbePvy_ymQlJMi5Wci5RKxP/view
5. Sydoruk I.S. (2021) Analiz stanu ta problemy rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Analysis of the state and problems of small business development in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, no. 18, pp. 67–72. Available at: <http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/441/428>
6. Sytnyk N.S., Kozak S.I. (2018) Rol maloho ta serednoho biznesu na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy [The role of small and medium business at the present stage of development of Ukraine's economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 26-1, pp. 83–87. Available at: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/18.pdf
7. Krysak A.O., Musiatkovska O.S. (2018) Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Problems and prospects of small business development in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 12, pp. 68–73. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/16.pdf
8. Miroshnyk R.O., Prokopieva U.O. (2020) Rozvytok maloho i serednoho biznesu v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Development of small and medium business in Ukraine: problems and prospects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriya «Problemy ekonomiky ta upravlinnia», t. 4, no. 1, pp. 63–71. Available at: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21613/maket200296-65-73_0.pdf
9. Krasnonosova O.M., Ponomarenko Ye.V., Kharchenko R.V. (2021) Teoriia ta praktyka vyboru perspektyvnykh napriamiv rozvytku maloho biznesu v Ukraini ta sviti [Theory and practice of choosing promising areas of small business development in Ukraine and the world]. *Biznes inform*, no. 11, pp. 281–286.
10. Ofitsiyni sait Kabinetu Ministriv Ukrainy. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/>